ASIANTUNTIJALAUSUNTO

OIKEUSNEUVOS Mika Huovila

Korkein oikeus

17.9.2024

Lakivaliokunnan lausuntopyyntö hallituksen esityksestä HE 63/2024 vp eduskunnalle etäyhteyksien käytön edistämistä oikeudenkäynneissä yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi

Yleistä

Pidän kannatettavana hallituksen esityksen yleistä tavoitetta lisätä etäyhteyksien käyttöä ja näin sujuvoittaa oikeudenkäyntimenettelyä. Esitys on huolellisesti valmisteltu ja tehdyt ehdotukset ovat myös suurelta osaltaan perusteltuja. Asianmukaisesti toteutettuina ehdotetut uudistukset eivät myöskään yleisesti ottaen ole ongelmallisia oikeudenkäynnin varmuuden tai oikeudenmukaisuuden kannalta.

Esityksen säännösehdotuksissa ja perusteluissa on otettu huomioon niitä kannanottoja ja näkemyksiä, joita korkein oikeus esitti lausunnossaan 5.3.2024 luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle etäyhteyksien edistämisestä oikeudenkäynnissä yleisissä tuomioistuimissa (korkeimman oikeuden lausunto liitteenä). Hallituksen esitys on näiltä osin tarkentunut ja kehittynyt luonnosvaiheesta, eikä minulla ole lausuttavaa etäoikeudenkäyntiä, asianosaisen etäosallistumista, videoyhteyden käyttämistä todistelun vastaanottamisessa tai pakkokeinojen ja poissaolon seuraamusten käytön laajentamista koskevista ehdotuksista.

Monijäsenisen kokoonpanon jäsenen etäosallistumiseen (tuomarin etäosallistuminen) ja kuultavan puhelinkuulemiseen liittyy kuitenkin kysymyksiä, jotka mielestäni kaipaavat tarkempaa harkintaa. Seuraavassa keskityn arvioimaan näitä kysymyksiä.

Tuomarin etäosallistuminen

Esityksessä on asianmukaisesi käsitelty niitä kielteisiä vaikutuksia, joita tuomareiden etäosallistuminen oikeudenkäynteihin voi aiheuttaa. Esityksen yleisperusteluissa on tuotu esille, että tuomioistuinten uskottavuuden ja tuomioistuinratkaisujen yhteiskunnallisen hyväksyttävyyden säilyttämisen kannalta on tärkeää, että oikeudenkäyntimenettely on järjestetty tavalla, joka ylläpitää tuomioistuinten legitimiteettiä ja arvovaltaa, ja katsottu tuomarin osallistumista oikeudenkäyntiin perinteisellä tavalla istuntosalista käsin voitavan puolustaa myös tästä näkökulmasta (s. 12). Perusteluissa on huomioitu myös asianosaisen oikeus kohdata tuomarinsa.

Edellä lausutusta huolimatta edellytykset tuomioistuimen jäsenen etäosallistumiselle on ehdotettu asetettavaksi varsin matalalle. Riittävää esityksen mukaan olisi, että etäosallistumiseen on aihetta ja puheenjohtaja harkitsee tämän soveliaaksi. Säännösehdotuksen perustelujen valossa riittävänä aiheena etäosallistumiseen voisivat olla esimerkiksi siitä saatavat aika- ja kustannussäästöt tuomioistuimelle ja tuomareille sekä tuomioistuimen henkilöresurssien tarkoituksenmukaisempi käyttö. Tämä tarkoittaisi käytännössä sitä, että keskeistä oikeudenkäyntiä ohjaavaa säännöstä sovellettaisiin tuomioistuimen ja tuomarin työjärjestelyihin liittyvillä perusteilla. Pidän tällaista näkökulmaa prosessisäännöksen soveltamisessa ongelmallisena. Kun ehdotettu säännös lisäksi antaisi laajan harkintavallan lainsoveltajalle,

se olisi omiaan aiheuttamaan oikeudenkäyntimenettelyn keskeisessä piirteessä – tuomarin osallistumisessa oikeudenkäyntiin - epäyhtenäistä käytäntöä sellaisilla perusteilla, jotka eivät liity asiaan tai asianosaisten oikeusturvaan.

Tuomarin etäosallistuminen olisi syytä säätää mahdolliseksi lähinnä poikkeustilanteissa, joissa etäosallistumisella voitaisiin estää käsittelyn peruuttaminen tai lykkääminen, jotka aiheuttavat kustannuksia ja haittaa myös asianosaisille. Kynnyksen etäosallistumiseen tulisi olla kuten ehdotetussa 16 §:ssä ”jos siihen on perusteltu syy”, minkä lisäksi olisi arvioitava etäosallistumisen soveliaisuus.

Säännösehdotuksen perusteluissa on arvioitu asianmukaisesti soveliaisuusuusarvioinnissa huomioon otettavia seikkoja, joita ovat asian laatu ja merkitys asianosaisille. Varsinkin jos etäosallistumisen kynnystä ”on aihetta” ei muuteta, mainituista harkinnan kriteereistä olisi perusteltua säätää laissa kuten etäoikeudenkäyntiä (OK 2 luku 16 § 2 mom.) ja asianosaisen etäosallistumista (OK 12 luku 8 § 5 mom.) koskevissa säännösehdotuksissa. Tämä olisi omiaan ohjaamaan tuomarin etäosallistumista koskevaa harkintaa siten, että ratkaisu tehdään asiaan ja asianosaisiin liittyvillä perusteilla.

Kuuleminen ilman näköyhteyttä (puhelinkuuleminen)

Ehdotetun oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 52 §:n 2 momentin 4 kohdan mukaan kuuleminen todistelutarkoituksessa voitaisiin toimittaa ilman näköyhteyttä, jos kuultava on jäänyt pois pääkäsittelystä eikä hänen henkilökohtaisella kuulemisellaan ole asian selvittämiseksi keskeinen merkitys, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi. Muilta osin puhelinkuulemista koskeva sääntely pysyisi asiallisesti nykyisellään.

Pidän sinänsä perusteltuna säännöstä, joka mahdollistaa sen, että kuultavan jäätyä pois pääkäsittelystä puhelinkuulemisen mahdollisuutta arvioidaan tapauskohtaisesti ottaen huomioon myös oikeudenkäynnin viivästymisestä aiheutuvat haitat. Kuulemisen keskeistä merkitystä koskeva kriteeri on myös lähtökohtaisesti hyväksyttävä.

Esityksen perusteluissa esitetty näkemys siitä, mitä on pidettävä keskeisenä todisteena, näyttäisi kuitenkin jäävän suppeaksi. Perusteluissa esitetyn esimerkin mukaan kuulemisella olisi keskeinen merkitys tilanteessa, jossa on kuultavan kertomusta lukuun ottamatta sana sanaa vastaan (s. 43). Tätä voidaankin pitää eräänä tyypillisenä tilanteena, johon puhelinkuuleminen ei sovellu. Kuulemisen merkitysarvio voidaan joutua tekemään kuitenkin myös monissa muunlaisissa näytönharkintatilanteissa. Esimerkiksi oikeudenkäynneissä, joissa esitetään laajasti todistelua sekä vaatimuksen puolesta että vastaan, vähäisenkin todistusarvon omaava todiste voi olla ratkaiseva.

Arvio kuulemisen merkityksestä olisi tehtävä etukäteen käytettävissä olevien tietojen ja ilmoitettujen todistusteemojen perusteella, ja asianosaisilta olisi tiedusteltava, miten he arvioivat kertomuksen merkitystä ja säännöksen soveltamisedellytyksiä. Näiltä osin esityksen perustelut ovat asianmukaiset.

Perusteluissa on lisäksi katsottu, että jos kuulemisen aikana tai sen jälkeen osoittautuisi vastoin ennalta arvioitua, että kertomuksen merkitys muodostuu keskeiseksi, kuulemista ei yleensä olisi välttämätöntä uusia. Kertomus olisi perustelujen mukaan otettava vastaan uudelleen joko istuntosalista käsin tai videon välityksellä, jos tuomioistuin katsoisi uusimisen välttämättömäksi. Näiltä osin pidän perusteluja ongelmallisina. Lähtökohtana pitäisi olla ainakin rikosasioissa, että kertomus otetaan uudelleen vastaan istuntosalissa tai videon välityksellä, jos kuulemisen merkitys osoittautuu keskeiseksi.

Mainittu perustelulausuma voinee liittyä siihen, että sitä edeltäneissä perusteluissa on – mielestäni yllättävästi - pidetty jossain määrin epäselvänä, kuinka perusteltua on tehdä ero puhelin- ja videokuulemisen käyttöalassa kertomuksen uskottavuuden arvioimisen kannalta. Tämä kannanotto on jännitteessä paitsi sen kanssa, miten puhelinkuulemista on vanhastaan arvioitu, myös esityksen eräiden muiden perustelulausumien kanssa. Esimerkiksi arvioitaessa nykytilaa ja katsottaessa, ettei

puhelinkuulemisen käyttöalan laajentamiseen yleisemmin ole tarvetta, on pidetty asianmukaisena, ”ettei puhelinkuuleminen ole mahdollista, kun kertomuksen uskottavuutta ei voida luotettavasti arvioida ja kertomuksen uskottavuus on riidanalainen” (s. 15). Perusteluissa on myös ilmaistu laadukkaiden videoyhteyksien merkitys kuultavan kertomuksen luotettavuuden arvioinnin kannalta (s. 14). Mainittua kannanottoa seuraavassa kappaleessa on tuotu esiin videokuulemiseen liittyviä piirteitä, jotka mahdollistavat kertomuksen uskottavuuden luotettavamman arvioimisen kuin puhelinkuulemisessa. Pidän selvänä, että kuultavan kuulemisessa todistelutarkoituksessa yhtäältä istuntosalissa tai laadukkaan videoyhteyden välityksellä ja toisaalta ilman näköyhteyttä puhelimen välityksellä on huomattava ero, joka vaikuttaa merkittävästi myös kertomuksen uskottavuusarviointiin.

Lopuksi

Vaikka lausunnossani edellä on korostunut jatkoharkintaa kaipaavien kohtien käsittely, esitystä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden kannatettavana ja perusteltuna. Erityisen myönteisenä voi pitää sitä, miten esityksen perusteluissa on tuotu esiin laadukkaiden etäyhteyksien merkitys. Tätä ei voidakaan liikaa korostaa. Uudistuksen hyödyt voidaan saavuttaa ja potentiaaliset haitat ehkäistä vain, jos etäyhteydet ovat laadukkaita ja toimintavarmoja, mikä edellyttää myös riittävää henkilökuntaa etäyhteyksien toiminnasta huolehtimiseen.